

Ennen ja jälkeen Suurta Kuolan retkeä

B. I. KOŠETŠKIN *Tundra hranit sled*. Otserki ob issledovateljah Kolskogo Severa. Murmanskoje knižnoje izdatelstvo 1979. 150 sivua.

Tämä kirja Murmanskin alueen tutkijoista ilmestyi melko samanaikaisesti kuin Kalevi Rikkisen *Suuri Kuolan retki*. Tekijä on vuosina 1962–1977 itse käynyt kaikissa näissä paikoissa, josta kirjassa kerrotaan.

Aloitetaan novgorodilaisista. Milloin ensimmäiset novgorodilaiset ilmestyivät Kuolan niemimaalle ei ole tähän mennessä tarkkoja tietoja, mutta jo vuonna 1137 mainitaan eräässä novgorodilaisessa kirjassa (*gramota*) muutamia paikkoja Turjan(Terin-) rannalla. Novgorodilaiset pääsivät sinne Syvärin- ja Äänisen, Uikujärven sekä Vienanmeren Karjalan- ja Kantalahdenrantojen kautta. Vuonna 1216 Turjanrannan asukkaat olivat Novgorodin veronmaksajia. Sille rannalle novgorodilaiset olivat antaneet nimet *Ter*, *Tre* ja *Turja*. Ensimmäiset venäläisasukkaat ilmestyivät sinne 1400-luvulla. Näin 1563 Varzugassa oli 126 taloa 167 asukkaineen. Perustettiin siirtolat Porja Guba ja Kantalahti (Kandalakša). Sitten novgorodilaiset liikuivat Nivajokea, Imandjärjävää ja Kuolajokea myöten Kuolanvuonoon ja sieltä Varangerlahteen, jota venäläiset kutsuivat Varjagimereksi (Varjažskoje more). Vuodesta 1496 on tieto, että joku Grigori Istoma lähti Vienanjoen suusta Kuolan niemimaan korkeille rannoille *lappalaisten maahan*. Mainitaan sellaisia paikkoja kuten Svjatoi Nos ja Seitsensaarta (Sem Ostrovov). 1400-luvun lopussa ja 1500-luvun alussa kävivät Vasili ja Dmitri Gerasimov sitä tietä perustettiin Tanskassa (todellisuudessa Norjassa, koska se oli silloin Tanskan osana). 1500-luvulla Kantalahden- ja Turjanrannoilla asuivat jo venäläiset. Niitä lisäsi myös Murmanninrannalla, johon 1547 perustettiin Petsamon (Petšenga) luostari. Rannikkovenäläiset eli *pomoorit* kävivät kauppaa ulkomaalaisten kanssa Kuolanvuonossa, Petsamossa, Vaidagubassa ja Tsyn-Navolokissa. 1500-luvun keskivälissä Kuolan niemimaa oli jo venäläisillä kartoilla. Moskovan valtion yleiskartalla (*Bolšoi tšertjož*) 1627 Kuolan niemimaalla oli 71 paikannimeä, siitä 40 joen nimeä. Runsaasti oli myös saarien ja järvien nimiä. Asutuista paikoista olivat kartalla Kuola (Kola), Petsamo, Kantalahti, Varzuga ja Umba.

Kuolan yrittelijöitä kävi jo 1500–1600-luvuilla kaukaisilla arktisilla saarilla. 1596 olivat niille tunnettuja Huippuvuoret (venäläisillä *Gruoland*, sitten *Grumant*, koska saaria pitettiin Grönlannin osana). Pomooreille tuli tunnetuksi myös Novaja Zemlja, erittäin sen eteläinen saari. 1670-luvulla laadittu Novaja Zemljan kartta on säilynyt päiviimme asti. Novaja Zemljan kautta käytiin Huippuvuorilla. 1700-luvulla oli pomoorien kalastuslaitoksia myös Ruijan rannoilla.

Talvena 1771 tutkimusmatkailija Ivan Lepechin (1740–1802) lähetti Arkangeliin ylioppilaan Nikolai Ozeretskovskin (1750–1827), joka matkusti Solovetskisaarien sekä Kuolan niemimaan itä- ja pohjoisrantojen kautta samana vuotena Kolaan, josta hän teki retkiä rannikolle ja tuntureille. Ozeretskovski kuvaa myös lappalaisten (saamelaisten) elämää. Hänen mukaan lappalaisten miespuolisen väestön luku oli 785 henkeä, siitä 78 Leijärven

(saameksi Leijaur, venäjäksi Ljazozerski), 30 Paatsjoen (Patsvei, Pazretski), 54 Njandamin (Njandomski), 63 Suonikylän (Suenjel, Songelski), 57 Nuortijärven (Nuettjaur, Notozerski), 54 Lovojärven (Lujaur, Lovozerski), 32 Jegelsuolon (Jekostrovski), 24 Maaselän (Maselg, Maselski), 55 Akkalan (Ahkel, Babinski), 37 Kiltinän (Kild, Kildinski), 36 Korddokin (Voroninski), 29 Petsamon (Peättsam, Petšengski), 118 Seitsensaaren (Semiostrovski) ja 25 Muetken (Motovski) siitassa (*pogostassa*). Viidessä Turjanrannan pogostassa eli 140 henkeä (s. 31). 15. joulukuuta Ozeretskovski palasi Arkangeliin, jossa tapasi Lepechin. Keväänä 1772 Lepechin vieraili Turjanrannalla, Ponoijoen suussa ja Kolmensaarien (Tri Ostrova) luona. Hänen mukaan Kolmensaaret tulisi ottaa Vienanmeren luonnoliseksi pohjoisrajaksi. Lepechin teki myös ehdotuksen haikalojen ja valojen pyyntiin sekä sataman rakentamiseen Kuolanvuonossa.

21. kesäkuuta 1822 lähti Arkangelista priki *Novaja Zemlja*, joka ankkuroi Jokangalahdessa hydrografisien tutkimuksien vuoksi. Niitä johti nuori Friedrich Lütke (1797–1882). Hydrografisien tutkimusten ohella kuvattiin myös lappalaisten elämää. Lappalaisia oli siellä 69 henkeä. Tutkittiin vielä Seitsensaaren ympäristöä, kuvattiin Murmanninrannan pomoorikyliä ja Kildinisaarta ympäristöineen. 26. heinäkuuta *Novaja Zemlja* tuli Kuolanvuonoon. Täkäläisessä Kola-asumassa oli 800 henkeä. 1823 Lütke tutki Murmanninrantaa Jokangasta länteen päin ja sitten Kuolanvuonosta valtakunnan rajalle asti. Laaditut kartat ja kuvaukset sekä Lütken seikkaperäinen päiväkirja ilmestyivät venäjänkielisessä kirjassaan (1828), joka julkaistiin myöhemmin (1833–1838) saksaksi nimellä *Viermalige Reise durch das Nördliche Eismeer in den Jahren 1821–24*. Terinrannan tutkimusta jatkoi 1824 D. Demidov. 1826–1832 teki Barentsin- ja Vienanmerellä maantieteellisiä tutkimuksia Lütken oppilas ja ystävä Michael Reinecke (1801–1859). Hänen johdolla laadittiin Vienanmeren ja Lapinrannan kartasto (*Atlas Belogo morja i Laplandskogo berega*), jossa oli 17 karttaa sekä runsaasti rannikkokuvia. Lisäksi valmistui kaksiosainen Venäjän pohjoisrantojen hydrografinen kuvaus (*Gidrografitseskoje opisanije severnogo berega Rossii*, 1843 ja 1850).

1837 tutki Kuolan rantoja ja Novaja Zemljaa Karl Baer (1792–1876). 1840 Alexander Middendorff (1815–1894) täydensi ja tarkisti Kantalahden ja Kuolanvuonon välisen alueen karttaa (ilmestyi 1845). (Ks. myös: Vello Kaavere ja Ott Kurs, Baerin matkat Novaja Zemljalla ja Fennoskandiassa. *Maapallo* 4/1982).

1880–1881 N. Kudrjajtsev tutki aluetta Kantalahden ja Kuolanvuonon välissä, mm. Hiipinän länsiosaa, jossa hän löysi korkeusvyöhykkeet. Työssään Kuolan niemimaan luonnonmaantieteestä (*Kolski poluostrov. Fiziko-geografitseski otšerk*. Trudy S.-Peterburgskogo Obštšestva Jestestvoispytatelei, t.XII, 1882) on kiinnostavia tietoja metsän pohjoisrajasta.

Luvussa *Tuntemattomille huipuille* (s. 79–88) kerrotaan suomalaisten tutkimuksista. Luvussa on Ramsayn kuva sekä kartta Ramsayn ja Kihlmanin matkoista 1887 ja 1888. Tuodaan tietoja Ramsayn ja hänen apulaisensa Hackmanin seikkaperäisistä

tutkimuksista ja Petreliuksen kartoitustöistä Hiipinässä 1891 ja 1892, samoin Ramsayn myöhemmistä geologisista kartoituksista Hiipinässä ja Lujaururilla. Tässä luvussa mainitaan myös Ramsayn kaksi viikkoa ennen kuolemaa kirjoittamaa kirjetä Fersmanille.

Napaseutututkimuksistaan tunnetuksi tulleen Vladimir Wiesen (1886-1954) tutkijanura alkoi 1910 Imandrajärven rannalla. Hänestä tuli ensimmäinen seitojen (jumaluusolentojen) tutkija Lujaururilla. Hän löysi Seitjärven pohjoisrannalla kuuluisan Ukko-kivijumalan (*Kuiv*) sekä eräällä Lujaurin saarista myös Akka-jumalan. Koko tutkimusmatkansa aikana 1911 hän kokosi tietoja joista ja järvisistä.

Agronomi Herman Kreps (1896-1943) teki useasti tutkimusmatkoja Kuolan niemimaan eri osiin. Mm. hän tutki 1926 virolaisen agronomin Johan Eichfeldin (synt. 1893, Viron SNT:n akateemikko 1946) kanssa Hiipinän luontoa. Krepsilla on suuria ansioita myös Imandrajärven tutkimisessa. Hänen ehdotuksesta 1928 perustettiin Imandrajärvestä länteen Tšuna- ja Montsetuntureille 1930 Lapin luonnonsuojelualue. Hän kuvaili myös saamelaisien, izmakomilaisten ja nenetsien elämää.

Geokemisti Aleksandr Fersman (1883-1945) teki ensimmäisen tutkimusmatkansa Hiipinässä 1920. Hän kävi Ramsayn jäljissä sekä antoi nimet Ramsayn rotko, Kihlmanin vuoret ym. Seuraavana vuonna hän kartoitti ja antoi Petreliuksen nimen kahdelle rotkolle (Itä- ja Länsi-Petrelius), painanteelle ja purolle sekä Hackmanin nimen eräälle laaksolle. Fersman oli tutkinut paikallisia saamelaisnimiä. Niin merkittinkin kartalle soinnulliset saamelaisnimet, joissa on runsaasti sellaisia sanoja kuten *kuel* (kala), *poatš* (peura), *vum* (laakso), *tšorr* (vuori), *gor* (rotko), *jok* (joki) ym. (Murmanskin alueen saamelaisia paikannimiä ks.: A. N. Kazakov, Osobennosti i raspredelenije saamskih geografitšeskih nazvanij Murmanskoi oblasti. *Izvestija Vsesojuznogo Geografitšeskogo obščestva*, tom 84, 4/1952 s. 350-362). 1922 Fersman tutki Hiipinän

sisä- ja pohjoisalueiden maantiedettä. Seuraavana vuonna hän löysi siellä Vudjaurin lähistöllä ensimmäiset apatiittiesiintymät. 1925 ja 1926 A. Labuntsev löysi Rasvumtšorrin rinteillä erittäin mahtavat apatiitin esiintymät ja 1931 ruvettiinkin Hiipinässä kaivoksen ja tehtaan rakennustöihin.

Mittaustöiden tuloksena ilmeni 1933-1934, ettei niemimaan korkein paikka ole Liavotšorrilla kuten 1894 oli ilmoittanut Ramsay vain Tšasnatsorrilla, jolle Fersman oli noussut 30. elokuuta 1920. Myöhemmin (1941) se nimitettiin Fersmanin huipuksi.

1922 aloitti tutkimuksiaan alueen länsiosissa (Imandrajärvestä länteen päin) Gavriil Richter (synt. 1899). Maantieteellisen korkeakoulun päättäneen 1925 Richter aloitti Imandrajärven tutkimuksensa, jotka kestivät kolme vuotta. Sitten hän tutki niemimaan itäosia sekä Tšuna- ja Montsetuntureita. Hän löysi myös kupari- ja nikkelimalmin esiintymiä. Richter lopetti Kuolan-tutkimuksensa 1933.

Vielä 1920-luvun alussa käytettiin Ramsayn ja Kihlmanin laatimia Kuolan niemimaan koillisosan karttoja. Ensimmäiset uudet kartografiset tiedot näistä alueista saatiin Neuvostoliiton maantieteellisen seuran tutkimusmatkoilta vuosina 1927 ja 1928. Niihin osallistuivat kansatieteilijä Vladimir Tšarnoluski (1894-1969), myöhempi akateemikko Andrei Grigorjev (1883-1968) ja G. Richter. Tutkitiin Keivien ylänköä ja Ponoijoen laaksoa. Grigorjev julkaisi tulokset 1932. Hän järjesti retkikuntia myös Tulomajoen alueelle; tulokset siitä ilmestyivät 1934.

Näin ollen 1930-luvun alussa oli jo runsaasti yleistietoja Kuolan Lapista. Nyt alkoi luonnonvarojen tutkimus ja hyväksikäyttö. Siksi perustettiin Kirovskin lähellä Hiipinän kasvitarha (1930) ja Neuvostoliiton Tiedeakatemian vuoriasema *Tietta* (1932, hävisi 1941).

Kirjassa on karttoja, kuvia ja piirroksia, loppussa myös tutkijain julkaisema tuotanto. Suurin osa siitä on nykyään vähän tunnettua.

OTT KURS